

Відгук
на кандидатську дисертацію Шапаревої Наталії Олегівни
«ХУДОЖНЯ КОНЦЕПЦІЯ СВІТУ У ТРИЛОГІЇ ЛУЇ-ФЕРДІНАНА
СЕЛІНА «ІЗ ЗАМКУ В ЗАМОК», «ПІВНІЧ», «РІГОДОН»
за спеціальністю 10.01.04 – література зарубіжних країн

Дослідження Н.О. Шапаревої, що присвячене творчості загальноновизнаного класика літератури ХХ ст. Луї-Фердінана Селіна (1894 – 1961), висвітлює значиму літературознавчу проблему - творчість та трагічну долю французького письменника, що здобув репутацію буржуазофоба, правого анархіста, антропологічного песиміста і крайнього індивідуаліста, як автор відомих романів «Подорож на край ночі» (1932), «Смерть у кредит» (1936) та трилогії «Із замку в замок» (1957), «Північ» (1960) і «Рігодон» (1969), що дотепер викликають живу зацікавленість дослідників різного толку. У цьому контексті актуальність дисертації, у якій авторка звертається до нових, недостатньо вивчених аспектів трилогії Селіна у її зв'язках з французькою літературою ХХ ст., французьким класичним романом, його різновидами, не залишає сумніву. Н.О. Шапарева звернулася до складної задачі – подолати розрізненість і різнобій в існуючих концепціях і оцінках творчості Селіна, його трилогії. До того ж робота Н.О.Шапаревої – значний шаг на шляху до адекватної оцінки зв'язків Л.Ф. Селіна із французькою філософською та романною традицією, а також до об'єктивного визначення місця і ролі письменника у європейському модернізмі.

Авторка дисертації вирішує непросту проблему, бо світосприйняття та художня рецепція історії, людства та людини у трилогії «Із замку в замок», «Північ», «Рігодон» є й досі предметом запеклих спорів, які з одного боку відображають значний вплив Селіна на розвиток довоєнної та післявоєнної літератури, французького класичного роману, з другого боку – вказують на глибокі протиріччя епохи війн та політичних розбратів, її культури та літератури. У своєму прагненні до об'єктивності дисертантка, за допомогою різноманітних науково-дослідницьких методів, з'ясовує особливості наукових підходів до художніх та ідейних здобутків Л.Ф. Селіна та створює цілісну картину сприйняття творчості французького письменника у зарубіжному та вітчизняному

літературознавстві; простежує доміанти історико-літературного контексту середини ХХ ст. та робить спробу знайти в ньому місце неоднозначним здобуткам французького письменника; здійснює художній аналіз трилогії, її жанрової та стильової специфіки у рамках французької літератури та європейської модерністської естетичної системи середини ХХ ст. У створенні цієї системи Селін відіграє не останню роль. На жаль, аналіз літератури про творчість та особистість Л.Ф. Селіна у дисертації майже позбавлений критичного коментаря (за невеликим винятком), який додав би цій частині роботи більшої полемічної остроти.

Виходячи з огляду селінознавства, дисертантка розглядає особливості художньої репрезентації людини і людства у повоєнній трилогії «Із замку в замок», «Північ», «Рігодон», вивчає її жанрову специфіку та «нервовий, джазовий» стиль, який, на думку багатьох дослідників, знайшов відгук у творах таких авторів, як Генрі Міллер, Чарльз Буковскі, Джек Керуак, Вільям Берроуз. Відлуння ідейної та художньої спадщини Селіна можна простежити у творчості багатьох постмодерністів ХХ і ХХІ ст. В'ячеслав Кондратович зауважив, що вплив французького письменника на свідомість сучасних західних літераторів «можна порівняти з впливом книг Достоєвського на західну літературу».

Різноманітність методів і підходів, що використані у роботі Н.О.Шапарєвої, логічно обґрунтована. Творчість Л.Ф. Селіна неоднозначна, суперечлива, складна, стилістично віртуозна, тому для її системного вивчення залучається комплекс наукових методів – історико-літературний, біографічний, соціокультурний, застосовано генетичний, герменевтичний та психологічний підходи, принципи наративної критики, теорію хронотопу, стилістичний аналіз. Порівняльно-історичний метод, зіставлення творів Л.Ф. Селіна із творчістю його сучасників – А. Барбюса, якого Селін особливо виділяв і шанував, Ф. Моріака, стиль якого зневажливо назвав незначним, А. Камю, А. Мальро та Ж.П. Сартра, якого зухвало звинувачував у плагіаті, дозволив автору дисертації простежити логіку еволюції літературного процесу середини ХХ ст. Визначення типологічних зв'язків та збігів, спільних тенденцій у творчості Селіна, у французькій та у цілому

європейській літературі середини ХХ ст. дозволило виокремити в ній місце здобуткам французького письменника.

Одна з найскладніших задач, що вирішується у дисертації, – виявлення та розшифрування філософських ідей та соціальної проблематики селінівської трилогії, у якій знайшло відображення неоднозначне авторське світосприйняття, що увібрало ідеї натуралізму у традиції Золя (на жаль, у дисертації цей погляд не знаходить розвитку) та фрейдизму, на що доречно вказує дисертантка (с.100). У текстуальному аналізі послідовно показано селінівські прийоми відображення жахів війни та нещастя людей, яких автор безжалісно препарує, з яких зриває маски. Селін виступає проти війни і воєнної пропаганди, у його образах художньо втілено притаманні автору антропологічний песимізм, пацифістські ідеї, які він виражає від імені літератора, дослідника, лікаря, критика, свідка історичних подій. Цікаво, що автор трилогії представлений у дисертації як прихильник тих, хто говорить правду, якою б гіркою та невтішною вона не була. Дисертантка у своєму дослідженні багаторазово звертає увагу на те, що трилогія Селіна розкриває протиріччя епохи, яка сформувала вкрай критичний та свавільний художній талант, що був проявом тотального песимізму, зневіри у людину і дав життя новим формам письменництва. Аналізуючи зміст трилогії, ретельно вивчаючи текст, Н.О. Шапарєва пояснює методи відтворення селінівської картини світу, побаченої і зображеної в негативі. Селін наполягав на інфернальній сутності людини, виражав її неприйняття і зневіру у те, що існуюче становище можна виправити. Простежуючи трансформацію романного жанру у творах трилогії, Наталія Олегівна вказує на основні тенденції та метаморфози роману, особливості його трансформації, виокремлює важливіші наративні категорії та конструкції, у яких і за допомогою яких проявляються інтенції автора - у діалозі наратора і читача та хронотопній специфіці творів, у природі комічного та функції гротеску, що викривають вади та негативні риси сучасного світу, акцентують найгостріші питання сучасності, відроджують романтичні гуманістичні та ліричні мотиви жертвовності, духовно-душевної спустошеності, «зайвості», втечі від жаху, пошуку легкості буття. «Селін залишається самим

великим із сучасних французьких романістів... з могутнім ліричним даром», – стверджував Марсель Еме. Невипадково дисертантка згадує у роботі про біографічний підхід до зображення сучасника, що започаткував у Франції Ш.О.Сент-Бев, – представник французької романтичної біографічної критики, творець жанру літературного портрета, в методі якого риси герменевтики і тотальної непримиренності, критичного ставлення до своєї епохи поєднувалися з глибоким ліризмом. Можна не погоджуватися з окремими ідеями та поглядами Л.Ф. Селіна, але не можна ігнорувати його величезний серцевий біль та «могутній ліричний дар», який у повній мірі проявився у трилогії «Із замку в замок», «Північ» і «Ригодон». Відображення трагедії Другої Світової війни – це своєрідна сповідь письменника, що був наділений дивовижною здатністю бачити те, що може бути названо «темною стороною життя».

Важливим є висновок дисертантки про жанрову специфіку романів Селіна та особливості селінівського автобіографізму: «Наявність різнорідних рис свідчить про жанрову трансформацію творів трилогії. Ґрунтуючись на тих чи інших засадах, у них можна розглядати аспекти роману, автобіографії, автобіографічного роману, роману з автобіографічною основою, автофікції, хроніки відповідно із критерієм «актуальної – фікціональної» основи жанру [63, с. 15]. Проте легітимність зарахування цих творів до того чи іншого жанру, відповідно до виокремлених домінант, не може бути беззаперечною й остаточною» (с. 121). Досліджуючи автобіографічні риси у трилогії Селіна, проблемні епізоди у його біографії, дисертантка спирається на теорію автофікції та встановлює, що селінівський автобіографізм має умовний характер. Це дає авторці дисертації право ввести у дослідження жанрової специфіки селінівської трилогії термін «автофікціональний роман», тобто такий, в якому автобіографія є лише точкою відправлення для оповіді про європейську трагедію ХХ ст., достовірним, але все ж фоном для розповіді про жахи та безглуздя війни, про вигадані і не вигадані драматичні події. Перебільшення, гротеск, за справедливим ствердженням дисертантки, використовуються Селіном для художньої акцентуації непривабливих і абсурдних сторінок життя, у картинах руйнування

міст, у портретах кривдників і скривджених, у картинах смерті, які письменник, малює відсторонено (с.110), натуралістично, за традицією Золя, на що неодноразово вказували дослідники.

Визначаючи наративну стратегію французького романіста, дослідниця приходиться до висновку, що важливу роль в організації сюжетних подій у трилогії Селіна відіграє хронотоп, який визначає жанрові домінанти твору, надає особливого сенсу висловленню, роздумам, міркуванням, спогадам, почуттям (с.138-139). Аналізуючи стилістичні особливості творів Л.-Ф. Селіна, Наталія Олегівна робить висновок, що притаманний їм комічний ефект «досягається грою лексичних форм, саркастичними та іронічними елементами, прийомами чорного гумору, гіперболізацією». Провідною рисою комізму у творах Л.-Ф. Селіна визнана серйозність, критицизм розглядається як основа творчого методу письменника (с. 189–190).

Окремо слід сказати про деякі недоліки та протиріччя, що наявні у дисертації. По-перше, недоречним та необґрунтованим представляється рішення авторки дисертації «спиратися» на концепцію Сент-Бева та Шлейєрмахера, родоначальників романтичної традиції літературознавства, які жили задовго до Селіна. Тим паче дещо дивно звучить заява про рішення «реалізувати» у дослідженні їх концепції (с. 44), у той час, коли існують сучасні обґрунтування, новітні роботи та методи, які більш відповідають науковій методології сьогодення.

По-друге, іноді наведені дисертанткою тези та доводи (ілюстрації тез) не співпадають або вступають у протиріччя із аналітичним матеріалом, текстуальним аналізом. Так, розкриваючи своєрідність художніх образів, мотивів, засобів передачі емоційних станів у трилогії (2.2.1. Критичний кут зору в емоційній інтерпретації героя), пошукачка стверджує про те, що в селінівському тексті акцентовані психічні стани, які «домінують над фізичними», що «письменник свідомо відмовляється від інтриги заради простеження психологічної глибини». Але замість того, щоб проілюструвати це висловлення відповідними прикладами, аналізом тексту, дисертантка переходить до розбору

геополітичних прогнозів у Селіна, міркувань оповідача про зміну расового складу європейського населення у майбутньому (с. 84) та зневажливих характеристик окремих націй і народів у раблезіанському дусі.

Є в роботі деякі помилки: «Фредерик Бербеде» замість «Бегбедер» (Frédéric Beigbeder, с.24–25), «Сен-Бев» замість «Сент-Бев» (Sainte-Beuve, с. 9, 43, 44); наявні стилістичні помилки та неточні формулювання, наприклад: «Отже, можна скласти враження про те, які настрої панували серед радянських літературознавців» (с. 36); «У цьому сенсі Л.Ф. Селін є послідовником світосприйняття героїв Анрі Барбюса (1873–1935 рр.) у його романі «Вогонь» (1916 р.), в якому він відображає страждання простої людини» (с. 61); «підкреслити неоміфологічну алузію Харона» (с. 129); «Звичайно, про рай не може й ітися» (с. 178); «занурення емоцій героїв у глибини свідомості», «недомовленість думок» (с. 184) і т. ін.

Вискажу також декілька уточнень та побажань. На мій погляд, у дисертації слід було звернути більше уваги на дуже важливий аспект, який акцентують і французькі дослідники (Годар, Гійємен), – на зв'язки Селіна із французькою філософсько-критичною та натуралістичною традицією, які в дисертації, або слабо розгорнуті, або розкриті непослідовно. Компаративістський підхід висвітлює одну з головних проблем письменника-нігіліста – його жорстку позицію правдолюбця, який не визнавав компромісу і не зважав на те, що його правда не всім була до вподоби, зокрема представникам буржуазії, проти методів якої Селін виступав ще у 1930-ті роки. За таку позицію Клаус Манн називає Селіна «злісним божевільним», який до того ж обдарований. Жак Бреннер підкреслює у Селіна «талант паплюжника». В. Кондратович пояснює, виправляє, називаючи свою статтю про Селіна «Юродивий у французькій літературі». «Юродивий той, хто знає правду і сміливо говорить про неї, не думаючи про те, що може за це понести покарання... Селін – людина своєї епохи, звиклого до жорстких визначень і «ярликів» світу», - робить висновок В. Кондратович.

Також, на мій погляд, слід було довести та чіткіше виділити думку про те, що критицизм Селіна – дань французькій вільнодумній традиції, коріння якої у

раблезіанстві, фрондорстві, вольтер'янстві, руссоїзмі, романтичній критиці суспільства та натуралізмі Еміля Золя. Подібно до Золя, Селін не приховує, а підкреслює негативні сторони життя, наполягає на натуралістичній правді. Таким розумінням правди можна пояснити досить зневажливе ставлення Селіна до своїх сучасників, до письменників, творчість яких він називав або «пустопорожньою балаканиною» (про Міллера, який їм захоплювався), або епігонством і плагіатом (про Сартра, який засудив його). Між тим Сартр писав про те ж саме, що й Селін, у міфопоетичній драмі «Мухи», а в «Нудоті» передав близько до Селіна стан тих, хто був не згоден із драматичним становищем у світі. Чи не випадково, що псевдонім «Селін» перегукується із одним із міфічних імен місяця – Селеною, його темною стороною, невидимою, невідомою, але владною і безкомпромісною? В цьому плані цікаво б було сконцентруватися на експлікації селінівського комплексу ідей за Ю. Кристеву, на думку якої (про це згадує дисертантка у своєму огляді літератури про Селіна), творчість Селіна базується «на феномені відрази, а його книги є апогеєм моральної, політичної, стилістичної відрази, притаманної всій літературі ХХ ст.» Таким чином стиль Селіна стає контрапунктом «ідеології, нігілізму, шаленості, фобії, психозу, погрози, надії» (с. 15). На жаль, дисертантка не залучає ідеї Ю. Кристеві та думки Ж. Лакана про смерть-в-смерті до аналізу картин смерті та буття у трилогії Л.Ф. Селіна.

Логічно було б звернути увагу на поетику назв творів Селіна, на їх стилістичну мудрість і труднощі перекладу. З моєї точки зору, неточний, вельми умовний переклад назви першої частини трилогії «Із замку в замок» акцентує лише просторову ідею, точніше ідею руху у просторі – від замку до замку, в замок, але не передає селінівську дедуктивну та деструктивну ідею виокремлення частки, іншого від цілого, цілісного, як процесу втрати цілісності, як особливої трагічної модальності - розщеплення, розпадіння, розладу (інший замок, інші замки). Думається, В. Кондратович пояснив цей процес: «Замки, про яких говорить Селін, насправді є дивними, жахливими привидами, ім'я яким Війна, Ненависть, Злидні». Отже від одного замку походить, відділяється інший (l'autre)

замок, символізуючи розподіл, розпад, двійництво, іншість, відчуженість, маргінальність.

Наприкінці слід додати, що мої зауваження не носять принципового характеру і не змінюють висновки про те, що ми маємо справу із цікавою роботою, яка присвячена актуальній науковій проблемі. В цілому перед нами нове і самостійне дослідження – нове, насамперед, за літературознавчими поглядами та методологією, яка враховує різні підходи до літературознавчого аналізу, але вибирає власний, комплексний і системний тип дослідження специфіки художніх творів, що увійшли до повоєнної трилогії Л.Ф. Селіна. Серед особливо вдалих місць у роботі необхідно виділити підрозділи про жанрову структуру, про з'ясування типів нарації та стильові особливості трилогії французького письменника.

Основні положення роботи адекватно викладені в авторефераті і в публікаціях пошукачки. Зміст, обсяг та форма дисертації відповідають вимогам п.3.8 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (постанова кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., а її автор, Шапарева Наталія Олегівна заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.04 – література зарубіжних країн.

Офіційний опонент

доктор філологічних наук,

професор кафедри перекладу

Державного ВНЗ

«Національний гірничий університет»

Т.М. Аллахвердян